

Dák várak Udvarhelymegye keleti és éjszaki hegyvidékein.

(II. és befejező közl.)

III. Álmos vagy Almás vára.

5., 6. és 7. rajz.

A két Homorod között Homorod-Almás és Abásfalva irányába kimagasló hegyélből messzire ellátszólag kiemelkedik a 810 méter Várhegy. Az 550 m. magasan fekvő helységből 260 méternyi kapaszkodó várja a látogatót, úgyhogy a Várhegy felkeresése majdnem fél napi elfoglaltatást ad.

A szántás alá fogott meredeken nagy nehezen érjük el 780 méter magasságnál a *Mészbükk* nevű déli hegynyúlványt, melynek szétterülő mésztuskóit a szomszédos abásfalviak mészégetésre hordogatják. A várhegy szelíd emelkedésű fennsíkja dél felé keskeny nyúlvánnyal folytatódik s azon a nyúlványon a Kis-Homorod teréről, nevezetesen Abásfalva és a szomszédos H.-Keménfalváról is út szolgál fel ide.

A fennsíkra érkezve azt éjszak és dél felé majdnem járhatatlanul meredeknek találjuk s a 80 méternyire következő csekély emelkedést átlépve, az első sánczot érjük. Innen 60 méternyire a második sáncz következik, melytől 38 m. a harmadikhoz érkezünk.

A természetes emelkedéshez (5.) visszatérve, közvetlenül a fölötte a vár keleti széle mellett egy kőtuskókkal gondosan körül rakott sírhalom állít meg. A 15 méter domború sírhalom közepén kissé behorpadt s magassága csak 0.6 m., kerülete azonban 50 m. Ettől 30 méterrel bennebb egy kisebb, de ép olyan gondosan körül rakott sírhalom fogad. Domborulata csak 10 méter, magassága 0.5 m. s kerülete félakkora 25 méter. A 40 méter szélességű várterület nyugati részén majdnem a másodikkal átellenben a harmadik már 15 m. domborulatú, 1 m. magas és 54 m. kerületű sírhalom látjuk egészen olyan módon kövekkel körülhatárolva.

A három sírhalmon belül érzük a vár külső sánczolatát, mely azonban csak 23 m. éri a vár területét és 20 m. belejt az Almás felőli oldalon is. A sáncztól balra (nyugat) 30 m. szabad terület annak idején palánkkal lehetett elzárva s a bejárás kaput képezhette. A sáncz belejtője 2 m., sánczszélesség 1·5 m., kiemelkedés 3 m. és 4 m. széles kövekkel is megszilárdított töltés, mely ismét 3 m. lejtett a vár belső területére. (6 rajz).

Az első sáncztól 60 méternyire bennebb kevés emelkedéssel halad a kissé szélesedő vár udvara, ott a második sáncz és töltés fogad. Belejtés 3 m., sánczszélesség 2 m., kiemelkedés 4 m., töltés-korona 4 m., belejtés 2 m. A töltést itt is kődarabokkal erősítették meg. (6 rajz). Ez a sáncz sem fogta át egészen a vár udvarát; hanem 10 méternyi bejáratot hagyott nyugat felé. A vár területén 30 méter vonalban haladt és 13 métert keletre Almásnak lejtett.

A második várterületről érkezünk a tulajdonképi várat 38 m. távolságban elzáró belső vagyis harmadik vársánczhoz. (7 rajz). Ez a várudvart 36 méter szélességében átvágja, úgyhogy csakis dobogóval juthattak a 12 m. nyíláson át a belső várhoz. A védősáncz lejtője 2 m., sánczszélesség 3 m., emelkedés 8 m. s ezen egyenesen a várterületre szolgált. A sánczolat Almás felé keletre 9, s Abásfalvának nyugatra 6 m. lejt befelé is. (5. és 7. rajz.)

A belső várt 20 m. következő lépcsős emelkedése ismét két részre osztja, u. m. előrészre és 27 m. hátulso részre, mely 40 m. széles. Mindkettőnek keleti szélén üregesedéseket láthatunk, melyeket kútnak tart a néphit. (5. alaprajz 7. szemelvény). Különben a kincsások vandali munkája itt is sok üreget támasztott mindentelé.

Az egyenetlenül formálódott várterület minden irányban le vala nyesve, úgyhogy a meredek felőli karzaton áttörni s a meredeken felhatolni vajmi nehéz lehetett. Éjszakkéleti sarkánál egy kiegyengetett előfok a Nagy-Homorod felé őrhelyet képezhetett.

A besánczolt várterület hossza tehát 145 métert tesz. De a váron kívül esik még a 100 méternyi előtér, melynek belső részét a vár urai temetkezésre használták.

Veszély idején a fellegrvárban pár száz ember találhatótt védelmet s az előtérén még annyi, a kiknek dél felé a hegyhátakra alkalmas kijárók és legelők kínálkoztak. Éjszakra a lövétei határra nem volt lejáró s arrafelé ma is nehezen hatolhatunk le.

A vár a két Homorod mellék mentsvára lehetett s éjszakra a Hargitán fel a görgényi hegyekig, délre a Rika vonalát, keletre a két Küküllő közén hullámzó vidéket egészen a Firtosig jól áttekinthetjük. Kitűnő megfigyelő állomást szolgáltatott abban az őskorban, a mikor a természeti viszonyok illetén előnyeivel is beérhették egy kis módosítással a hadakozó felek.

Orbán B. Álmos fejedelemnek tulajdonítja az érdekes vár építetését s az általa feljegyzett hagyomány szerint Álmos vezér végnapjait is itt töltötte volna s itt is helyezték síri nyugalomra.¹⁾

A falusiak szerint kardvasakat, nyilakat forgattak volna ki a kincskeresők. Ott létem után Ugron János alispán Solymossy Endre tanárral sok eserepet ásattak ki.

IV. Tartód vára a Nagy-Küküllő és Tartod összefolyásánál.

(8. és 9. rajz.)

Oroszhegy községe 750 m. magasságban, ama hegyvidék alján fekszik, mely a Nagy és Kis-Küküllő közt 20 kilométernyi szélességben beékelődve éjszokról délre lankásan lejtő fennsíkjain terjedelmes hegyi rétek üde zöldje sötét fenyő csoportokkal váltakozva a havasi külgazdaság hálás teréül kínálkozik az alvidéki községeknek. Az Oroszhegy mögött 900 méterre hirtelen kimagasodó trachyttufa hegyhátról nagy közökben alig 30—50 méternyire emelkednek ki egyes lekerekített magaslatok s lassan összeszivárgó vizekkel szűrődnek le azok a patakok, melyek a fennsík párkányait 150—200 méternyire haladó bevágásaikkal messzire kitetszőleg kicsipkézik. Magán a hegyháton főleg száraz évszakokban könnyű szerrrel közlekedik a Nagy és Kis-Küküllő közti alsó völgyek, mint a Fejér-Nyikó, Gagyvölgy és Küsmőd vizének lakossága, sőt a Gyergyóból Gy.-Ujfalunál a N.-Küküllő felé vezető *Sikaszó* mentén áthaladó földnépe is, itt az oroszhegyi fennsíkon rövidíti útját a Parajd irányában a Nyárád és Közép-Maros vidékeire. És megfordítva a Parajdnál belejtő Kis-Küküllő belső völgyéről keletnek szintén ezt a fennsíkot vágja át a hegyi lakosság közlekedése. A fennsíkon közlekedik a Nyikó-mellette is a Nagy-Küküllő felső hajlásában a Hargita gerinczéig terjedő erdőségeivel szintén.

¹⁾ Orbán Udvarhelyszék 85. lapján.

Eme szétsugárzó és a völgysek kényelmes útainak időrabló kanyargásait kikerülő utak eredete a múltba vezet vissza, úgy hogy a rómaiak határvédelmi berendezkedése szintén azok ellen irányult jó részben s szinte kézzelfoghatólag illusztrálja azt az évszázados forgalmi circulatit, mely a Keleti Kárpátok határfalán túl a szarmát lapályon nomádoskodó szarmáta törzseket a Tisza Duna közével közgazdasági és politikai tekintetben is a gyakori felkelésekből és hirtelen szövetkezésekből kitérőleg oly szorosra fűzte.

A Kis-Küküllő vidékéről Korond felől az u. n. *Halászsok útja* nevű hegyi ösvény ereszkedik a *Kis-Ág* nevű jobbpárti mellék vizvölgyébe, hogy *Oroszhegy* községének a Nagy-Küküllő és Varság pataka által közrefogott *Bagzos* és *Varság tisztása* nevű havasi telepeihez, vagy a Nagy-Küküllőbe szakadó Sikaszó pataka mellett Gyergyóba avagy az oroszfalusi fennsíkra, illetőleg a Tizenhétfalú havasa felé folytatását nyerje.

Magáról Oroszhegyről a Bosnyák patak vizmosásaiban a Lázhegyre, vagy az oroszhegyi Mogyoróásra hatolva, a lapos hegyhát éjszaki párkányáról az u. n. *Tatárok útján* 900 m. ereszkedünk be a Nagy-Küküllőnek itt nyugatról keletre haladó felső ágához.

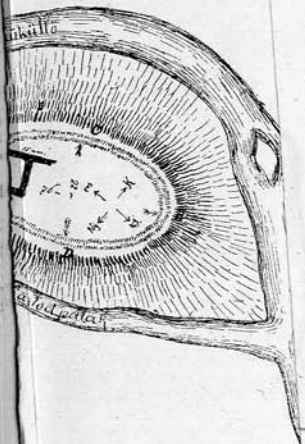
Már Oroszhegy felett a Lázhegy laposának Őrhegy nevű kiszögellésénél Mákvárát emlegetik a falusiak. Ennek Orbán sem sok nyomát találta; én pedig alig constatalhatok valamit belőle. Az Őrhegy elnevezés egymagában nem igen tételeztet fel többet, mint-hogy a falu népe e nagy vidékre áttekintést nyújt s a Hargitától ki a Maros teréig minden kitetszőbb csücsöt látkörünkbe vezető tetőn állíthatá fel a török tatár csapatok közeledtének jelzésére hívatott őrszemeket. Mákvárának pedig hire pora sem látszik s a falura néző hegyfokon kevés értelme is lesz vala ennek.

Annál érdekesebb az Oroszhegytől 23 kilométernyire a Nagy-Küküllő és Tartod víz összefolyásánál rejtőző *Tartód vára*. Az oroszhegyi fennsíknek éjszaki 900 m. magas párkányáról a Tatárok útja nevű mesterségesen kivágott út a Fejér Nyiko mellékén fekvő Szent László község tulajdonát képező fenyvesben épen a *Hidegaszó patak*-nak a Küküllőbe torkolásáig 1·5 kilométer hosszúságban 180 métert lejtőleg annak idején 3·5 m. szélesen vágták volt ki. Az erdei szekerek rongálásaival keveset törődő nép gondatlansága teljesen kiforgatta ezt a tervszerűleg levezetett út eredeti

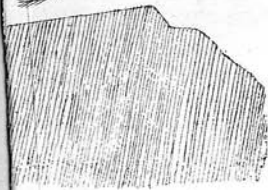
alakjából s hatalmas kögörélyek nehezítik ott a járást. Ennek daczára mesterséges voltát felismerhetjük s nyilván ez képezé a Tartód várának egykori kijáróját az oroszhegyi fensíkra, s onnan délre a Nyikó mellékére. Másfél kilométerrel fennebb a Küküllő köves erdei útján haladva, a jobb parti *Kis-Ág* torkolatát s azzal a Korondról ide vezető *Halászck útja* csatlakozását érintjük. Alig 1 kilométerrel fennebb a jobbról elézuhogó *Tartód* vízhez kell csatlakoznunk, mely ismét 1 km. hosszúságban kalauzunkkal szegődik egészen odáig, hol a hegy hajlásában egy oldalútra bukkanunk.

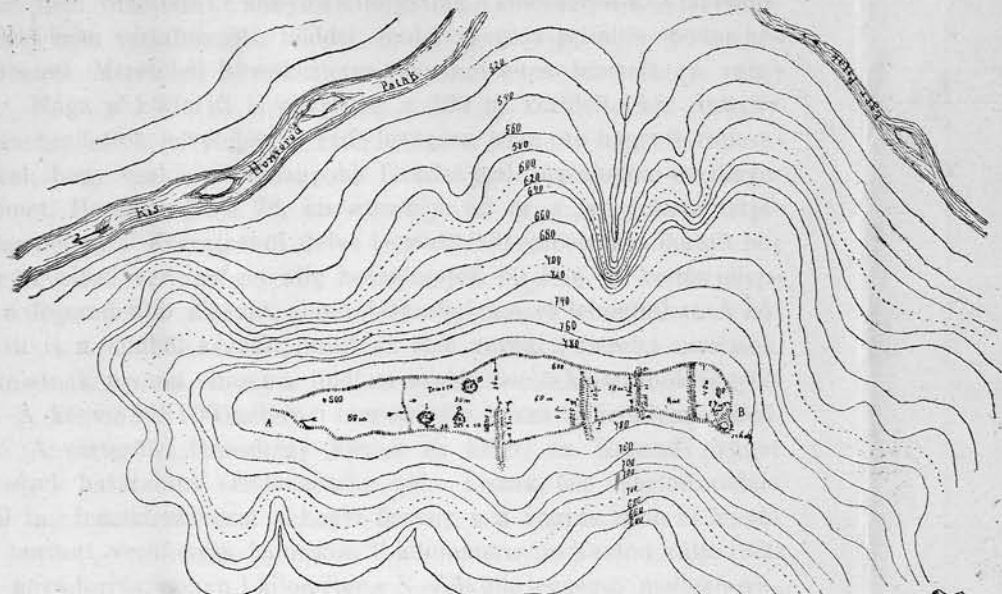
A 3 m. széles hegyi útát gondosan kivágták annak idején s a meredek felé eszközölt földtöltéssel szélesítették ki. Kőaljazata nics s az egész földből és törmelékből készült, de kavicsolva volt úgy, hogy most is, mikor a szekérmokok sokképen rongálják épebb az összes erdei útaknál. 100 méternyire emelkedik a hegynyakra, melyet nyugat felől egy sánczolat vág át, hogy a két víz közé ékelődő 850 m. hegyél teljesen isolalodva van. A jobbra forduló út 80 méternyire éri a vátrerületet. A lenyövel benőtt magaslaton csakhamar észrevehetjük az *ellipsis alakban* megépített földvárat. Belső területét ennek is kincskeresők dúlták fel. A Küküllőre néző lépcsőzetten alig 12 m.-rel a váron kívül két kútnak nevezett üreg, melyről mesés részleteket beszélnek a pásztorok. Feneketlen üregnek hirdeti az egyik; a másik szerint a Küküllőből nyerték ide a vizet, oly mélyre volt a kút ásva stb. A harmadik alig 50 év előtt meg 5–6 m. mélynek látta a kifalazott üregeket. Szerintem ez a két öreg a dák váraknál általam egyebütt is látott külső őrtornyok helyét jelöli. Valami 100 méternyi mélységbe ásni a 858 m. magaslatról a 848 m. Küküllőig szinte képtelenség s ennek nyomait nem is tüntetheti vala oly hirtelen el az utókor pusztítása. A földvár fala hol legszélesebb 3 m. befelé lejtése 1·5 m. a mint E. F. és G. H. átmetszetek szemléltetik. Már azt hittem, hogy készen vagyok felvételemmel, midőn az alig 4 m. elkeskenyülő hegynyakon feltűnt a délre haladó út. Ezen 380 méternyire a kiszélesedő hegynyúlványon második és sokkal nagyobb várat találtam. A bejáró védelmére 4 m. széles, 4 m. hosszú négyszögű kapubástya szolgált, melynek alsó ürege (pinczéje) most is látható. Az 1 m. szélességű alapfalazatból délre 0·8 m. fal halad még 15 méternyire s ott keresztfallal záródik. Ez nyilván a vár belsejében emelkedett épület maradványa; de teljes formáját és mé-

lod vize kört

Ejovak

Almás vára a Homorod-Almás: Várhegyen.

5 rajz

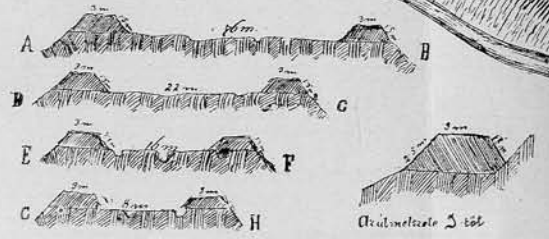
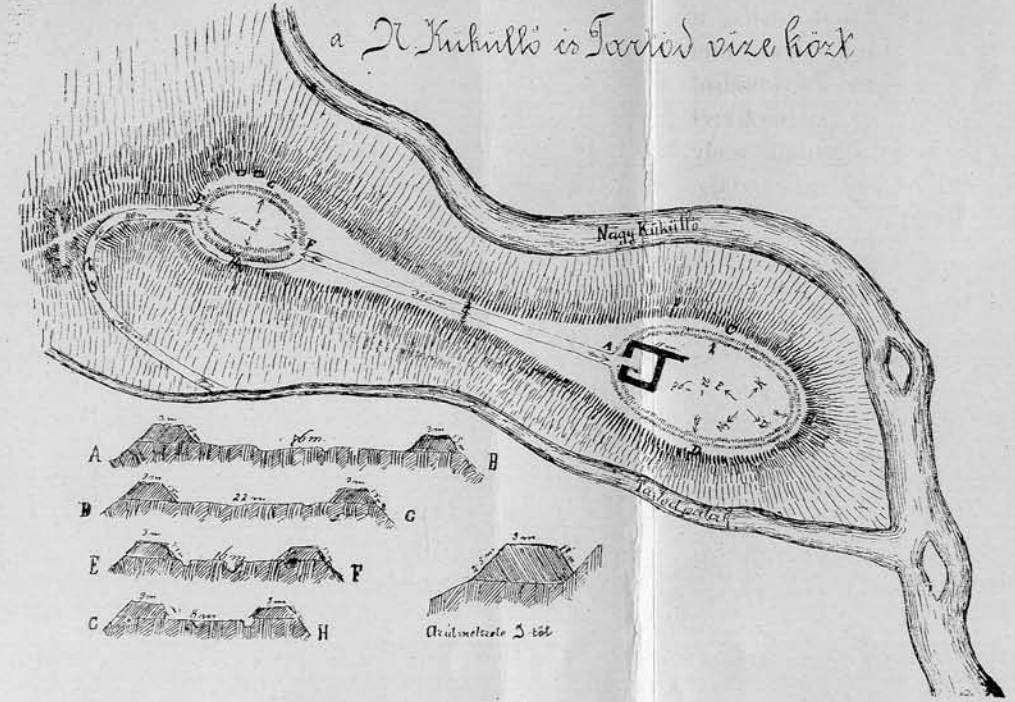
A második szintzetek ábrázolása.

6. rajz

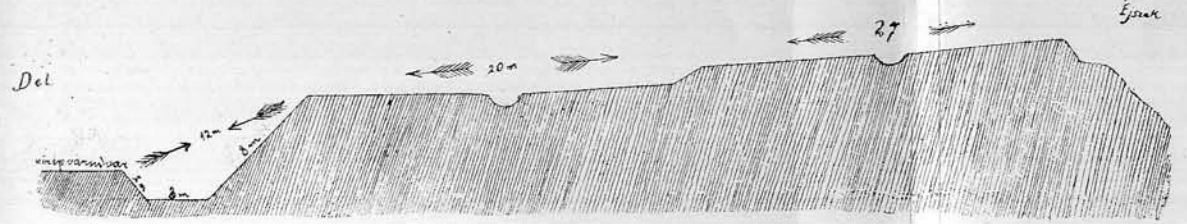
Tartod vára

a N. Küküllő és Tartod vize közt

8 rajz.

A Homorod-Almás vára harmadik szintzetek ábrázolása

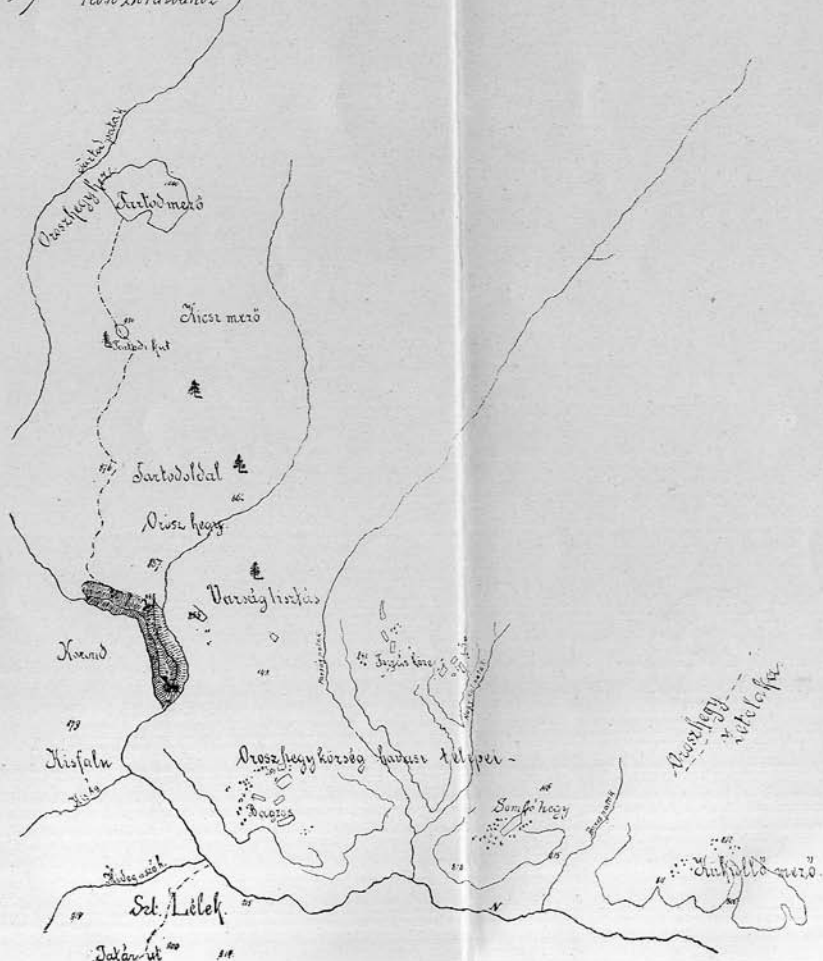
7. rajz.

Alsó-Sisfalva

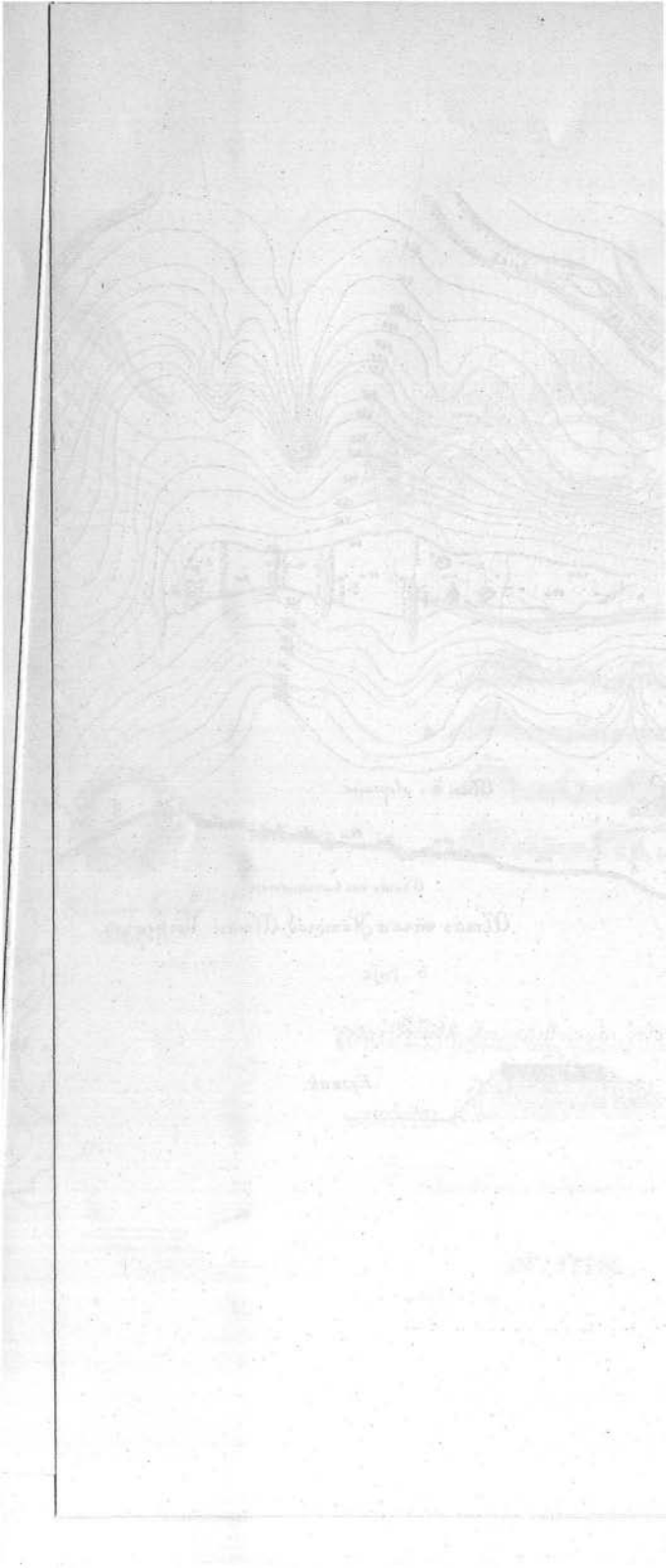
Tarkodvár és környékének

Kisállomások körképe
Csuszhegyhez

Táhoros mező
Felső-Sisfalvához

9. rajz.

reteit nem vehettem ki, annyira felforgatták a kincskeresők. A fal építőmestert nem tartalmazott, földdel, mohával egész primitív módon készülhetett. Méretéből következtetve mégis emeletes lehetett. (8. rajz)

Maga a körfal itt is ellipticus s 220 m. kerülettel bír. Annyira megnehezítették felvételét az erdő levágása után ott hagyott roncsalékkal, hogy csakis a legnagyobb fáradsággal végezhetém megfigyelésemet. Hosszátméréje 76, kis átméréje 22 m. s így jókora terjedelimmel bír. Körrajzából ítélve legalább 200 embert fogadhatott be; míg az előző vár őrését alig becsülhetjük 50 főre. A kettős ellypszis a legeredetibb alakzat, a mit Udvarhelymegye felmutathat. A köfal itt is a földből készült, mint az első várnál s méretei azonosok. Vakolatnak nyoma sincs s a földben csakis kisebb kődarabok vegyültek. A két víz felé 100 méternyi meredekség hozzá térhetetlenné teszi.

A várterület Oroszhegy (éjszak és kelet) és Korond nyugat községek határainak érintkezésébe esik. Éjszak felé Tartód oldala (879 m.) fensíkhöz vezet a hegyi ösvény s a vegyes lomb és fenyővel borított verőfényes fensíkon 8 kilométernyire Tartód kútja (930 m.) nevű forrás, onnan 1 kilométer a N.-Küküllő legvégső mellékforrásánál Tartód mező (1000 m.) következik. És innen lassú átmeneikkel még 10 km. Ek Küküllőmező (1224), hol Oroszhegy fenyvesei, Gyergyó-Csomalája, Gyergyó-Alfalu és Felső-Sófalva erdeivel érintkeznek. Itt egymástól alig 1 km. távolra veszi eredetét keleten a N.-Küküllő és nyugaton a Tartód. A tartódtól nyugatra érjük a Felső-Sófalváról Gyergyó-Alfalunak irányuló régi utat s azzal a Kis-Küküllő mellékét (9. térképrajz.)

Tartód várával átellenben pedig csupán a N.-Küküllő völgye választja el *Varság tisztása* nevű erdei fensíkot, Oroszhegy havasi telepét, (840 m.) melytől délre a N.-Küküllő *Varság patak* közén *Bagzós* (850 m.) hasonlóan a fenyvesbe települt erdei község negyed következik oly közel, hogy Varság pusztájáról munkálkodásom közben a kakas kukorékolást jól kivehettem.

Ez a település egészen megjeleníti előttünk azt a régmúltat, a midőn a havasok közé rejtőzött népség valamelyik törzsfőnöke vagy éppen királya Tartód várából kormányozá alárendeltjeit.

Ime t. olvasóm, egy újabb rejtély itt a Hargita rengetegjei alján! De ha a bemutatott várak építkezési szerkezetét vizsgálgatjuk s a hazarészünk más vidékeiről ismert földvárakkal kissé összeha-

sonlítjuk, nem egészen bajos megállapítanunk a Bibarczfalva, Kustaly, és Tartód vára építkezésében felötlő analógiákat. Mindannyinál figyelmet érdemel a szabatos földmunka, a területi configuratio céltudatos felhasználása. Mind olyan jellemvonások, a minőket a dákok végső önvédelmi harczaiban szerepelt váraknál az Al-Dunától felfelé annyi helyen volt szerencsém már megfigyelni. Mindjárt Baziáson felül a Traianus bevonulási fővonalán Grebenácznál a Karas fölött láthatjuk a mintaszerű földvárak egyikét, Temesvár Vinga között a híres zsadányi, Arad, Világos között a vasút által is átmetszett újszentannai *földvár*, nálunk Medgyes közelében a paratélyi hatalmas földvár, tenn a Beszterce Nagy-Szamos egyesülése felett a híres kúdui vár, (honnan Torma Károly annyi becses régiséggel gazdagítá a kolozsvári múzeumot); az általam a Maros, Olt közti magaslatokon kinyomozott földvárak mindenikénél ugyanez a technica ismétlődik a terepviszonyokból következő eltérésekkel.

És a Traianus oszlopon megörökített dák várak hosszú sora nem lényes bizonyítéka-e a dákok kitűnő várépítészetének? Decebál, a dákok vaskezű királya a Domitianussal Kr. u. 88-ban megkötött béke egyik feltételül köztudomás szerint épen várépítő mesteremberek és katonák kikölcsönzését kötötte ki, mert éles politikai látása a kierőszakolt béke daczára felismerte a hazáját fenyegető végveszedelem előjeleit. Addig a dákok mindig idegen területen vívták harczaikat. Burivista egész Novicumig diadallal meghordozta a dák sárkányjelvényeket. Decebal az önvédelem idejére számítva rendezkedett s minden átjárót, szorost megerősítve, igazi fellegvárrá alakítá kis országát.

A Traianus-oszlop domborműveit ¹⁾ nem vehetjük ugyan vonásról vonásra egyező másolatoknak, de a mester előtt azért a jól ismert eredetiek lebeghettek. A 181/2 táblán palánkerősség fogja körül a fa- és kőházakat. A palánkerendák felül ki vannak hegyezve s keresztgerendák erősítik. A 168 tábla hegyek közé épült kisebb várat szemléltet. Koczkakövekből kirakott mellvédes falazata félkörben indul. Közepén a kapu; jobbra-balra a vár udvarán faépületek. A jobbfelőli vastag fahasábokból összeróva, jobbfalán négyszögű lezárt ablakot mutat. Ajtaja kettős. A kisebb épület is azonos berendezésű. A 95 táblán hegyi favárat láthatunk. Benn az udvaron faoszlopos, deszka-

¹⁾ Froehner La colonne Traiane.

torony az őr számára. A 91/93 táblán hegyes vidéken hatalmas földvár, pallisadsorral. E mögött két dák, vetőgéppel. A sánczon belül újabb sánczolat a szomszéd hegyig. A 98/99 újabb sánczvár czölöpfallal. E várak mind eszünkbe juttatják a gallok építkezését is, a midőn Julius Caesar Avaricum várát következőleg ismerteti: A földre 2—2 láb távolságban fektetett gerendák közeit az ellenség felé fordított külső oldalon kövel, belül földdel tölték ki. Ezt ismételték a kellő magasságig. Az ilyen falazat tetszetős kinézése mellett nehezen gyűladt és a faltörő kosnak is jobban ellenállott, mint akár a kővárak is, mert keresztgerendákkal szilárdították a boronák összeköttetését.²⁾

Ime, e pár adat nem kézzelfoghatólag igazolja-e váraink dák voltát? A homoród-almási vár egészen azt a primitív sánczvárat tünteti fel, melyet a Traianus oszlop 91/93 táblája is szemléltet, midőn az emelkedő várterület sánczai mögül hajító gépekkel védik magukat. A kustalyi vár a 40 táblán szemlélhető téglányalakú építmény vala s római mintára készült. A bibarcztalvi vár a typicus dák földvárak egyike s Tartód vára még abban is excellál: hogy a végső védelmi fellegvárat, a dák sánczvárak eme járulékatigenszében feltünteti.

Decebal zseniális intézkedéseinek kitűnő alkotásai ezek. Csak-hogy olyan egységesen szervezett hadsereggel szemben, mint a római, nem nyújthatták a kívánt védelmet. Tartós körülzároltatásnál az őrség teljesen kiesett az egységes vezetés szervezetéből, el volt zárva élelmi forrásaitól, míg a rómaiak mindezzel bőven és ügyesen rendelkeztek. Ezért kelle megdőlni a sásfészeknek s ezért juttatá azokat aránylag könnyű szerrel végromlásra a rómaiak dühe.

Midőn tehát a mondai találgatás helyébe a tiszta történeti igazságot próbáljuk allítani, világért sem kegyeletlenség vagy székelyfajszertetetünk hiánya vezérel ebben, hanem egyesegyedül a tiszta tudományos vizsgálódás sugallatát követjük. Avagy kevesebb okunk lesz-e ezután is rajongó szeretettel és lelkesedéssel csüngenj ősí várainkon, ha a sok mesterséges, erőszakolt rege helyett annak tudomására jutottunk: hogy egy a székelyhez vitéségben, függetlenségi érzületben felettébb hasonló hősi népfaj épen olyan szívós kitartással ragaszkodott hegyeikhez, mint jó magunk, s életét, vérét épen olyan készséggel áldozta bérczes kis hazánkért, mint a mi derék, jóra való székelységünk.

TÉGLÁS GÁBOR.

²⁾ Julius Caesar De bello Gallico VII. k. XXIII. caput.